

Ders : 141**Konu : KUR'ÂN'DA BİREYSEL İMTİHAN**

İmtihan bir anlamda insanoğlunun yeryüzündeki serüveninin adıdır. O olmaksızın insanın gerek itikadî kimliği ve o kimlikle uyumlu davranış ve tutumunun tespit edilip ortaya çıkarılması, gerekse dünyevî ve uhrevî karşılıklarının alınması mümkün değildir. Yeryüzü bir imtihan yeri, insanın Rabbiyle, diğer insan ve eşyayla olan ilişki ağı ve hilafeti de imtihana esas olan konudur. Bu yüzden imtihan, bütün birey ve toplumların yeryüzünde karşılaşacakları Allah(c.)'in değişmez bir sünnetullahıdır.¹ İnsanın halifelik konum ve misyonu üzere yaratılışı, yeryüzünde iradesi dahilinde olup biten hemen her şeyden yükümlü olma sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ (١٤)

“Sonra da, nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından (Daha önce helak olan kavimlerden) sizi yeryüzünde halifeler kıldık.”²

Yukarıda da zikredildiği gibi genel anlamda insanın sorumluluk alanları ne ise, imtihan edildiği alanlar da aynıdır. İnsanoğlunun bireysel ve toplumsal amel defterleri, yargılanmaları, hesaba çekilmeleri, dolayısıyla sorumlulukları olduğu gibi, buna mutabık olarak bireysel ve toplumsal imtihanları da söz konusudur. Bu sebeple bireysel ve toplumsal imtihan konuları müstakil başlıklar altında işlenecektir.

BİREYSEL İMTİHAN

İmtihan olma, insanoğlunun iddialarının arkasında durup durmadığını tespit eden, değer ve kalitesini ortaya çıkaran önemli bir süreçtir. Hemen hemen bütün dinlerde böyle bir sürecin var oluşu bu öneme binaendir. O kadar ki; kendilerine vahiy ve peygamber gelmeyen *fetret ehlinin* bile ahirette imtihan olunan konularda sorgulanacağına dair görüşler ileri sürülmüştür.³ İmtihanın dünya ve ahiret merkezli oluşu da sonucu değiştirmemektedir. İmtihan, her iki durumda da bireysel ve toplumsal anlamda hayatı etkileyen, yönlendiren ve şekillendiren bir faktördür. Var olma, anlam yükleme, değiştirip dönüştürme, dönüştürülenin bir değer ifade edip etmediğini belirleme gibi hususlar imtihan süreç ve eleğinden geçtikten sonra anlaşılabilir. Bu durum imtihanı zorunlu kılmaktadır. Yaratılış amacı çerçevesinde;

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (٥٦)

“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴ ayeti kerimesi mucibince bir yaşam biçimi sergileyen halife insan veya halife topluma,

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا (٤٣)

“Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?”⁵ ayetine muhatap azgınlaşan, hevalarına kul olan beşer arasındaki fark da burada ortaya çıkmaktadır.⁶

¹ Zeydan, *Sünnetullah*, s. 102.

² Yunus. 10/14.

³ Mustafa Akçay, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dinî Sorumluluğu Fetret Ehli Örneği*, İstanbul, 2002, s. 398-405.

⁴ Zâriyât, 51/56.

İmtihani hayatın merkezine alan anlayışla, hevaları doğrultusunda yaşamayı merkeze alan anlayışın evrene, olaylara, eşyaya ve diğer insanlara bakışı ve onlarla ilişkisi elbette farklılık arz etmektedir. Sorumluluk kavramının dört aşamasından biri olarak nitelediğimiz imtihan olgusunu dikkate alan insan; diğer varlıklara bakışının ve onlarla olan ilişki biçiminin imtihan konusu olduğunu idrak eder, onlardan hesaba çekileceğini düşünür ve yaşamında da bütün bunları emanet olarak algılar.

Emanet ile; kelime-i tevhid, adalet, akıl, itaat, Allah'ın emir ve yasakları, teklifler gibi; kısaca *kulluk* veya *hilafet* çerçevesindeki ilişki ağının kastedildiği ifade edilmiştir. Bu misyonu kimin daha güzel icrâ ettiğini belirlemek için ölümün ve hayatın yaratıldığı bildirilmiştir. Bunlara ilaveten semevât ve arzın yaratılışının da, insanoğlunun onlarla olan ilişki biçiminin tespitini sağlayan imtihan amacına matuf olduğu ifade edilmektedir.⁷

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (٧)

“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken “Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar “Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür”⁸ derler.”

Dolayısıyla hayata imtihan perspektifinden bakıldığında, onun içerisinde olup biten her şey ve onlarla olan ilişki biçimi bir anlamda imtihanla ilişkilendirilmektedir. Nitekim hilafet ve emanet misyonuyla hayata başlayan ilk insan ve ilk peygamberle şeytan denenmiş,

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (٣٤)

“Hani meleklerle, “Âdem’e secde edin” demiştik de İblis dışında hepsi secde etmişlerdi. O ise şiddetle kaçınmış, büyüklük taslamıştı ve kafirlerden olmuştu.”⁹

yasak ağaca yaklaşmama,

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (٣٥)

“Ey Âdem! Eşinle birlikte cennete yerleş. (Baştan sona nimetler ve istifade yurdu olan) oradan dilediğiniz şekilde bol bol yiyin, istifade edin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın, aksi halde zalimlerden olursunuz!” buyurduk.¹⁰

şeytana tabi olmama,

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (٢٧)

“Ey Âdem oğulları, şeytân, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belâya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytânları, inanmayanların dostları yaptık.”¹¹ emirleriyle de Hz. Adem imtihan edilmiştir.

⁵ Furkân, 25/43; Câsiye, 45/23.

⁶ M. Yaşar Soyalan, *Kur'ân ve İnsan*, Ankara, 1999, s. 111-116.

⁷ Hûd, 11/7.

⁸ Yazır, IV, 2761.

⁹ Bakara, 2/34.

¹⁰ Bakara, 2/35.

¹¹ A'râf, 7/27.

Böylece bir taraftan hayatın, tekliflere muhatap olma ve akabinden bunlara bağlı kalınıp kalınmadığını tespit için *imtihan olunma* şeklinde başladığı anlaşılırken, diğer taraftan da imtihan alanının teklifler, kulluk, emir ve yasaklar¹² çerçevesinde cereyan ettiği ortaya çıkmaktadır.

İmtihan, nihaî olarak bireyi esas almaktadır. Toplumsal alandaki sorumlulukları ve yansımaları olsa da neticede bütün bunlar bireyin kulluk programı içerisindedir. Bu yüzden en genel imtihanlarda bile kişisel boyuttaki tutum ve davranış bireyin kendisi açısından belirleyici olmaktadır. Bu boyuttaki irade ve direnci güçlendirmek açısından Kur'an sık sık bireysel imtihanlardan örnekler sunmaktadır.

KUR'AN'DA BİREYSEL İMTİHAN ÖRNEKLERİ

وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنْتَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (١٢٤)

“Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım emirlerle denemiş, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım.” İbrahim de; “Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)” demişti. Bunun üzerine Rabbi, “Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz” demişti.”¹³

Nitekim ulü'l-azm peygamberlerden biri olan Hz. İbrahim’i Rabbinin birtakım kelimelerle imtihan ettiğini ifade eden ayette geçen kelimelerle kastedilenin neler olduğu hususunda müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kelimelerin İbrahim’e bildirilen ferâiz, İslâm şeriatı, temizlik, hac rükunleri, sünnet olma, hicret vb. konular olduğu ifade edilmiştir.¹⁴ Ancak İbrahim’in, kendisine sunulan bu *teklifler* her neyse, onları sabır ve tam bir teslimiyetle karşıladığı açıktır.¹⁵ Ayrıca onun rüyasında gördüğü, en sevdiği evladını kurban etmeye hazır olup olmadığının test edilişi gibi¹⁶ ağır ve apaçık bir şekilde imtihan edildiği, onun ve oğlunun sadakat gösterip Allah’ın iradesine teslim oldukları, böylece imtihanı kazandıkları da ifade edilmektedir.¹⁷ Hz. İbrahim’in bu denli ağır imtihanlarla karşılaşması, hem onun inananlar için bu alanda da güzel bir örnek teşkil edişini,¹⁸ hem de ulu'l-azm peygamber oluşuyla imtihanın ağırlığı arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Çünkü imtihanların en şiddetlisiyle peygamberlerin ve onların örnekliğini esas alarak onlara benzetmek isteyenlerin karşılaşacağı ifade edilmektedir.¹⁹

Aynı şekilde:

- Yusuf (a.s.)’ın, Aziz’in hanımı ve hapisane ile imtihanı,²⁰
- Eyyûb (a.s.)’ın zenginlik ve hastalıkla imtihanı,²¹
- Yunus (a.s.)’ın kavmiyle ilişkisi ve bunun sonucu olarak balığın karnında bir süre kalışıyla imtihanı,²²
- Süleyman (a.s.)’ın hem kendi tahtı ve siyasî otoritesi,²³ hem de Belkıs’ın tahtının Allah’ın lütuf ve yardımıyla yanına getirilişle imtihanı,²⁴
- Davud (a.s.)’ın korku ve yargıdaki kararıyla imtihanı,²⁵

¹² Kaya, *Kur’ân’da İmtihan*, s. 45-46.

¹³ Bakara, 2/124.

¹⁴ Bu görüşler için bkz: Taberî, I, 603-607.

¹⁵ Taberî, I, 607-609; Yazır, I, 490-491; Esed, I, 34.

¹⁶ Esed, II, 917-918.

¹⁷ Sâffât, 37/102-16.

¹⁸ Mümtahine, 60/4-6.

¹⁹ Tirmizi, IV, 601, H.no: 2398; Darimî, II, 412, H.no: 2783; İbn Mâce, II, 1334, H.no: 4023.

²⁰ Yûsuf, 12/23-35.

²¹ Enbiyâ, 21/83-84.

²² Enbiyâ, 21/87-88; Sâffât, 37/143-144.

²³ Sa’d, 38/34-35.

²⁴ Neml, 27/40.

²⁵ Sa’d, 38/21-25.

- Musa (a.s.)'in özgürlük ve güvenliğin olmadığı bir ortamda doğması,²⁶ Firavun'un sarayında yetişmesi,²⁷ bir Mısırlıyı öldürüp²⁸ vatanından ayrılmak ve Medyen'de uzun yıllar yaşamak zorunda kalması²⁹ gibi durumlarla iyiden iyiye imtihanı, bu bağlamda Kur'an'da ifade edilen bireysel imtihan örneklerinden sadece bir kısmıdır.

Zikredilen peygamberlerin bu başarılı imtihanları, ayrıca her peygamberin ferdî anlamda imtihan edildiği, imtihan araçlarının farklılığı ve bu araçların bizzat *hayatın içinden* oluşu da özellikle dikkat çekicidir. Verilen bu örneklerde evladı kurban edebilecek konumda olup olmamak, hicrete zorlanmak, siyasî otoriteye sahip olmak, kadın, hapisane, hastalık, fakirlik, zenginlik, korku, yargı kararı, özgürlük ve güvenliğin olmayışı vb. hususlar toplumsal yansımaları da olabilecek bireysel imtihan vasıtalarıdır.

Görüldüğü gibi gerek peygamberlerin karşılaştıkları imtihan araçlarını, gerekse yeryüzünü imar etmek, medeniyetler inşâ etmek üzere insanın halife kılındığını ve Allah'ın insanoğluna *verdikleri* hususunda onları denemek için birbirinden üstün yarattığını ifade eden ayetleri³⁰ dikkate aldığımızda; hayatın içerisinde bireylerin karşılaşabilecekleri *biyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal imtihan çeşitleri* olduğu gibi, kişinin *sosyal rol ve statüsü, sahip olduğu yetenekleri, güç ve iradesi* çerçevesinde karşılaşabileceği ve bir tavır alışı gerekli kılan çok çeşitli durumlarla imtihan edilebileceği de anlaşılmaktadır.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (١٥٥)

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.”³¹

Alınacak Dersler:

1. Her canlı varlık ve tabiatıyla insan da Allaha kulluk etmek için yaratılmıştır.
2. En büyük ve zorlu imtihanlara peygamberler tabi tutulmuşlardır.
3. Her bir birey gücü yettiği ölçüde sorumludur ve hayatı boyunca imtihan edilecektir.
4. İmtihanlar çeşitlilik arzedebilir. Kişilerin farklı zorluklarda imtihana tabi olmaları sahip oldukları güç ve sorumluluklarla ilişkilidir.

Bu Hafta;

1. Kişisel olarak imtihanlarımızı tefekkür edelim.
2. İmtihanlarımız ve tutumlarımızı düşünelim. Bu imtihanlarımızda ne kadar İslami veya ne kadar müslümanca tutum sergiledik düşünelim.
3. Hatalı tutum ve davranışlarımızı tesbit edelim. Vaktimiz varken imtihanı nasıl başarırız diye de derinlemesine düşünelim.
4. Sizce Kur'an'daki en zor kişisel imtihan hangisidir? Neden böyle düşünüyorsunuz?

²⁶ Bakara, 2/49.

²⁷ Kasas, 28/7-9.

²⁸ Tâhâ, 20/40; Kasas, 28/15.

²⁹ Kasas, 28/22, 26-28.

³⁰ En'âm, 6/165.

³¹ Bakara, 2/155; Muhammed, 47/31.